

Zdzisław Libera

Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza i jego miejsce wśród innych towarzystw naukowych

---

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 20, 9-16

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zdzisław Libera

TOWARZYSTWO LITERACKIE IM. ADAMA MICKIEWICZA I JEGO MIEJSCE WŚRÓD INNYCH TOWARZYSTW NAUKOWYCH

Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza założone zostało we Lwowie w 1886 r. Jak wspomina jeden z jego współzałożycieli, Wilhelm Bruchnalski, grono humanistów, przeważnie wychowanków Uniwersytetu Lwowskiego zajmujących się życiem i twórczością Mickiewicza postanowiło „zawiązać, w życie wprowadzić i popierać wszelkimi siłami wszystko, co się łączyło z osobą wieszca i całą epoką, która zostawała pod władztwem jego ducha”.

Towarzystwo powstało w okresie niewoli politycznej na terenie dawnej Galicji, gdzie życie kulturalne i naukowe mogło się rozwijać swobodniej niż w zaborze rosyjskim i pruskim. Powstanie stowarzyszenia naukowego, którego zadaniem było badanie życia i twórczości wielkiego poety narodowego miało kilka znaczeń. Imię Mickiewicza miało wymiar symbolu. Niezależnie od tego, że grono polonistów, filologów, historyków i miłośników literatury interesowało się poetą i jego dorobkiem pisarskim, sam fakt przypomnienia szerszym kręgom społeczeństwa wieszca narodowego i powołanie go na patrona towarzystwa naukowego miało wymowę ogólniejszą. Autor *Ody do młodości* i *Konrada Wallenroda*, *Dziadów* cz. III i *Pana Tadeusza*, *Reduty Ordona* i *Ksiąg narodu i pielgrzymstwa polskiego* uchodził w świadomości powszechnej za wyraziciela najgłębszych pragnień i tęsknot niepodległościowych. Jego nazwisko nie oznaczało jedynie znakomitego poety, który wyróżniał się siłą talentu pisarskiego i niezwykłą indywidualnością artystyczną. Z Mickiewiczem i jego utworami Polacy łączyli wartości uniwersalne oraz idee walki o wolność narodu. Dlatego sprowadzenie prochów poety do kraju i złożenie ich w grobowcach na Wawelu stało się uroczystością narodową, dlatego także odsłonięcie pomnika poety w Warszawie było manifestacją polityczną i spowodowało tak duże poruszenie w społeczeństwie. W pierwszym okresie swojej działalności, kiedy prezesem Towarzystwa był Roman Pilat, zajmowało się ono, zgodnie z założeniami statutu, Mickiewiczem i upowszechnieniem jego dzieł. Można by zauważyć, że Towarzystwo skupiając

w tym czasie uwagę wyłącznie na osobie swego patrona łączyło cechy towarzystwa naukowego z właściwościami stowarzyszeń oświatowych. Wśród założycieli i pierwszych członków Towarzystwa widzimy uczonych polonistów, badaczy Mickiewicza, historyków, literatów i miłośników poezji. Nie dziwi tedy, że o przyjęcie do Towarzystwa Mickiewiczowskiego zabiega Leopold Méyet, a co więcej, prosi on Władysława Bełzę o umieszczenie na liście członków Elizy Orzeszkowej (listy do Władysława Bełzy z 13 IV i 29 V 1888 r.). W skali porównawczej Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza nie miało tej rangi naukowej, co powstała w 1882 r. Polska Akademia Umiejętności, i nie miało takich ambicji oświatowych, co założona w 1880 r. we Lwowie przez Józefa Ignacego Kraszewskiego Macierz Szkolna, która zajmowała się szeroko zakrojoną działalnością popularyzatorską, w szczególności wśród ludu.

Po roku 1900 zmienia się charakter Towarzystwa. Jego prezesem zostaje zasłużony profesor Uniwersytetu we Lwowie Wilhelm Bruchnalski, a cele i zadania Towarzystwa przestały ograniczać się do badania życia i twórczości Adama Mickiewicza, ale obejmować zaczęły całość dziejów piśmiennictwa polskiego. Towarzystwo postawiło sobie za cel „budzenie zamięłowania do literatury polskiej oraz naukowe pogłębianie jej znajomości, popularyzację osiągnięć nauki o literaturze i badanie języka polskiego jako twórczości artystycznej”. „Pamiętnik Towarzystwa Literackiego” przekształcił się w „Pamiętnik Literacki”, kwartalnik poświęcony historii literatury i krytyce literackiej, który wychodzi do dnia dzisiejszego z tą różnicą, że wydawcą jego jest Instytut Badań Literackich PAN. W ten sposób Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza przekształciło się ze stowarzyszenia naukowego wąsko specjalistycznego, zajmującego się jednym tylko poetą, w towarzystwo historycznoliterackie, które ogarniać miało zarówno znawców i miłośników Mickiewicza, jak też innych historyków i badaczy literatury, krytyków literackich i miłośników literatury polskiej. Na członków Towarzystwa zapisywali się profesorowie Uniwersytetów, jak też nauczyciele szkół średnich. Wyrazem dążeń do rozpatrywania zjawisk literackich w toku ich wieloletniej historii była przede wszystkim zawartość treściowa „Pamiętnika Literackiego”, który obejmował różnorodne tematy z zakresu wiedzy o literaturze. Poza tym nowy charakter Towarzystwa znalazł swoje odbicie w organizowaniu zjazdów historycznoliterackich i konferencji naukowych poświęconych pamięci Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego i Józefa Ignacego Kraszewskiego.

W okresie 20-lecia międzywojennego, czyli w dobie Polski niepodległej działalność Towarzystwa rozwinęła się w całym kraju. Powstały oddziały w Warszawie, Krakowie, Lublinie, Poznaniu, Łodzi, Katowicach i Wilnie. Wzrosło znaczenie Towarzystwa, w którym działali najwybit-

niejsi historycy i badacze literatury starszego, średniego i młodszego pokolenia. Towarzystwo odgrywało w życiu naukowym polonistów podobną rolę do tej, jaką Polskie Towarzystwo Historyczne wśród historyków. Organizowało odczyty publiczne i zebrania naukowe, wydawało „Pamiętnik Literacki”, który stał się czołowym pismem historycznoliterackim, powołało do życia „Bibliotekę «Pamiętnika Literackiego»”, w której ukazały się książki Bogdana Suchodolskiego, Bronisława Gubrynowicza, Tadeusza Makowieckiego, Juliana Krzyżanowskiego i Mieczysława Brahmara. Wydarzeniem w życiu naukowym okazał się Zjazd im. Ignacego Krasickiego w 1935 r., ponieważ zajął się nie tylko autorem *Pana Podstołego*, ale problemami metodologicznymi i zagadnieniem nauczania języka polskiego w szkole. Dzięki temu głos Towarzystwa rozległ się echem w szerszych kręgach uczonych i nauczycieli. Albowiem dyskutowany i antagonizujący środowisko polonistów problem formalizmu w nauce o literaturze, jak też zagadnienie teorii literatury, która przyciągała uwagę w szczególności młodszych badaczy — wszystko to stało się przedmiotem dyskusji zjazdowej, wyszło potem poza ramy Zjazdu im. Krasickiego i poruszało przez dłuższy czas umysły humanistyczne. Również i sprawy nauczania języka polskiego wyszły z kręgu specjalistów i stały się obiektem zainteresowania licznych grup nauczycielskich.

Okres 20-lecia międzywojennego odznaczał się także bardziej ożywioną działalnością innych instytucji, towarzystw i organizacji naukowych. W tym czasie w Krakowie odbywały się stałe zebrania Polskiej Akademii Umiejętności, w Warszawie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i jego Komisji do Badań nad Historią Literatury i Oświaty w Polsce, w innych większych miastach (np. Poznań, Wilno) działały także regionalne towarzystwa naukowe zajmujące się problematyką humanistyczną. W Warszawie oprócz Towarzystwa Naukowego Warszawskiego istniał jeszcze klub polonistów, z którego powstało później Towarzystwo Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej, skupiający nauczycieli języka polskiego, a poza tym grono intelektualistów założyło Klub Literacki i Naukowy tzw. Klin, który zbierał się, by dyskutować różnorodne zagadnienia literackie i historycznoliterackie. W tej sytuacji powstały w ośrodku warszawskim wątpliwości, czy przy nadmiarze instytucji o podobnym profilu jest jeszcze miejsce dla Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. Zachował się znamieny pod tym względem protokół z jednego z zebrania Oddziału Warszawskiego z 1935 r., który dobrze ilustruje opinie i obawy jego członków co do przyszłości Towarzystwa. Oto w dyskusji nad planem pracy Oddziału Towarzystwa i jego charakterem zabrał głos prof. Aureli Drogoszewski, który, jak informuje protokół, „zakwestionował rację bytu Towarzystwa, skoro istnieje Klub Polonistów z jednej, a Klin i Towarzystwo Naukowe z drugiej”. Wątpliwości rozstrzygnął profesor Julian

Krzyżanowski, prezes Oddziału Warszawskiego. W jego przekonaniu zarówno Klub, jak też Towarzystwo Naukowe Warszawskie miały charakter elitarny, Klub Polonistów natomiast interesował się głównie problemami metodyki nauczania literatury. W tym stanie rzeczy Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza stanowi uzupełnienie innych stowarzyszeń i organizacji naukowych i oświatowych. Wątpliwości i zastrzeżenia wobec działalności Towarzystwa ujawniły się także w postaci uwag pod adresem zawartości „Pamiętnika Literackiego” a także w formie krytycznej refleksji nad składem osobowym Towarzystwa: czy ma być ono stowarzyszeniem elitarnym, obejmującym tylko historyków i badaczy literatury w ścisłym znaczeniu tego wyrazu, czy też towarzystwem dostępnym dla szerszych grup społecznych, przede wszystkim dla nauczycieli. Ten wariant wymagał obniżenia wysokości składki miesięcznej, innej tematyki odczytów, zmiany profilu „Pamiętnika”. W rezultacie w okresie międzywojennym charakter Towarzystwa nie uległ zasadniczym przemianom. Nie było to liczne stowarzyszenie, skupiało przede wszystkim poważnych badaczy i uczonych, ale przyjmowało także wybitniejszych nauczycieli szkół średnich, przeważnie autorów różnego rodzaju rozpraw i artykułów z dziedziny historii literatury i krytyki literackiej. Taki przynajmniej obraz Towarzystwa wylania się z księgi protokołów Oddziału Warszawskiego, taki także objawia się we wspomnieniach jego członków, można przypuszczać, że podobnie sytuacja wyglądała i w innych oddziałach.

Kiedy po drugiej wojnie światowej Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza rozpoczęło swoją działalność, a jego Zarząd Główny przeniósł się ze Lwowa do Warszawy, inaczej zaczął się kształtować obraz życia naukowego i polonistycznego w kraju. Zanim powstała Polska Akademia Nauk, Towarzystwo Mickiewiczowskie ściśle współpracowało z Komisją do Historii Literatury i Oświaty w Polsce Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W Warszawie przez kilka lat obie instytucje wspólnie organizowały zebrania naukowe. Powołanie do życia Instytutu Badań Literackich jako instytutu Polskiej Akademii Nauk, oznaczało powstanie badawczej instytucji naukowej, której zadaniem było uprawianie nauki o literaturze. Instytut Badań Literackich przejął redakcję „Pamiętnika Literackiego”, a zebrania organizowane przez pracownię naukowe IBL-u stanowiły atrakcję intelektualną dla wielu polonistów. W kraju powstawały nowe uczelnie wyższe: uniwersytety i wyższe szkoły pedagogiczne z wydziałami humanistycznymi. Poszczególne placówki polonistyczne wydawały i wydają zeszyty naukowe często pod różnymi nazwami, jak „Studia Polonistyczne”, „Acta Litteraria” i „Prace Historycznoliterackie”. Instytutu i Katedry uniwersyteckie urządzały i urządzą różnego rodzaju wykłady publiczne przeznaczone z reguły dla odbiorców spoza uczelni.

Bywa także, że poszczególne zespoły naukowe organizują zebrania naukowe poświęcone węższym zakresowo tematom, otwarte dla gości z zewnątrz. Upowszechniły się w ostatnich latach różnego rodzaju sesje naukowe urządzane przeważnie z okazji obchodów rocznicowych, będących często legitymacją pracy naukowej poszczególnych uczelni. Do tradycji już należą zebrania literackie w Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie, a sądzić należy, że podobne zebrania odbywają się w muzeach i bibliotekach innych miast. Działalność Towarzystwa Wiedzy Powszechnej wyraża się również w akcji odczytowej, w pracy uniwersytetów powszechnych i w organizowaniu rozmaitych seminariów naukowych, przy czym pośród tematów niemałe miejsce zajmuje literatura i historia literatury. Powstałe po wojnie Towarzystwo im. Marii Konopnickiej zajmuje się popularyzowaniem twórczości poetki, ale organizuje także sesje naukowe jej poświęcone, przy czym, co jest całkowicie zrozumiałe, twórczość autorki *Naszej szkapki* i *Roty* bywa okazją do szerszej dyskusji na tematy historycznoliterackie.

W roku 1981 reaktywowano Towarzystwo Naukowe Warszawskie, a jego Wydział I, językoznawstwa i historii literatury, uwzględnia w swoich pracach i tematyce zebrań naukowych problemy nauki o literaturze.

Jak na tym tle tak bogatego i urozmaiconego życia naukowego i oświatowego wygląda działalność Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza? Czy zachowało ono swoje indywidualne oblicze i czy w praktyce nie dubluje działalności innych instytucji i stowarzyszeń naukowych? Sprawa ta nieraz stawała się przedmiotem rozważań zjazdów delegatów Towarzystwa i wciąż powraca jako problem w dyskusjach Zarządu Głównego i Zarządów poszczególnych Oddziałów. Wydaje się jednak, że Towarzystwo nasze zachowało swoją tożsamość i pośród rozmaitych instytucji i towarzystw naukowych o podobnym charakterze potrafi znajdować własną drogę i określać własne cele i zadania. Podobnie jak dawniej, Towarzystwo skupia w swoich szeregach badaczy literatury, pracowników naukowych uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych, Polskiej Akademii Nauk, jak też nauczycieli języka polskiego różnych szczebli, bibliotekarzy i studentów. Ilościową przewagę mają dzisiaj nauczyciele poloniści. Fakt ten określa także w pewien sposób działalność Towarzystwa, które pragnie zaspokajać potrzeby i aspiracje zarówno jednych, jak i drugich. Toteż problematyka odczytów obejmuje tematy z zakresu teorii i historii literatury jak też z dziedziny metodyki nauczania literatury. W tym zakresie Towarzystwo współpracuje z Instytutem Kształcenia Nauczycieli oraz Instytutem Programów Szkolnych przy Ministerstwie Oświaty i Wychowania. Powołana do życia sekcja komparatystyczna zajmuje się problematyką literatury porównawczej i

stanowi oddział Société Internationale de la Littérature Comparée. Jego członkowie odbywają zebrania oddzielnie, dyskutują nad interesującymi ich zagadnieniami. Podobnie sprawa wygląda z Sekcją Krytyki Literackiej, która głównie interesuje się problemami literatury współczesnej i warsztatem krytyka literackiego. „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” jest organem naukowym Towarzystwa. Nie ogranicza się on do informacji o jego życiu i działalności, ale jest wydawnictwem z dziedziny nauki o literaturze, w którym szczególną troskliwością otoczony jest Mickiewicz i jego twórczość oraz epoka Romantyzmu. Wydaje się bowiem, że podobnie jak inne epoki (doba Odrodzenia, wiek Oświecenia), tak i Romantyzm powinien mieć wydawnictwo, w którym jego problemy znalazłyby nowe oświetlenie. „Rocznik” naszego Towarzystwa chciałby spełniać również funkcję zeszytów Mickiewiczowskich poświęcając swoje łamy publikacjom o życiu i twórczości wielkiego poety.

„Biblioteka Towarzystwa Literackiego” stanowi jeszcze jedną serię wydawniczą wśród istniejących już serii w zakresie nauki o literaturze. Nie ma ona wprawdzie wyraźnego profilu (jak np. „Studia Staropolskie” czy „Studia z Okresu Oświecenia”), preferuje jako autorów członków Towarzystwa, ale nie jest pod tym względem rygorystyczna. Studia poświęcone Romantyzmowi zyskują przewagę, ale nie pretendują do wyłączności. Jest to po prostu seria naukowa z zakresu nauki o literaturze, której redaktorzy dbają o właściwy dobór autorów i tytułów. Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza zgodnie z ustaloną od dawna tradycją przejmuje opiekę nad poważnymi inicjatywami wydawniczymi. Tak było na początku działalności Towarzystwa, kiedy to pod jego patronatem ukazało się zbiorowe wydanie dzieł Mickiewicza, tak było bezpośrednio po II wojnie światowej, gdy pod redakcją naczelną Juliana Krzyżanowskiego i pod egidą Towarzystwa ukazały się trzy kolejne wydania dzieł Juliusza Słowackiego. Tak jest obecnie, gdy Towarzystwo podjęło się opieki naukowej nad 16-tomową edycją pism Mickiewicza.

Towarzystwo nasze sprzyja inicjatywom wydawniczym poszczególnych Oddziałów, kiedy przyczyniają się one do ożywienia intelektualnego regionu, gdy służą nauce o literaturze, pomagają w zaspokajaniu aspiracji naukowych jego członków. Na tym polega sens wychodzących od wielu lat komunikatów Oddziału w Częstochowie i prac zbiorowych poświęconych Ziemi Przemyskiej wydawanych przez Oddział w Przemyśle. Publikacje Oddziału Warszawskiego troszczą się o poziom edytorski swych wydawnictw i pod tym względem mogą konkurować z wydawnictwami Towarzystwa Przyjaciół Książek. Ale podstawowym ich zadaniem jest dostarczenie odpowiednich materiałów do ćwiczeń edytorskich na Uniwersytecie, pokazanie faksymiliów autografów, pierwodruków i maszy-

nopisów autorskich, wzbudzenie zainteresowania dla pięknego druku, przypomnienie rzeczy unikatowych godnych wznowienia.

Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza jest stowarzyszeniem społecznym, usiłującym połączyć w swoich szeregach polonistów o różnym stopniu wykształcenia i statusie zawodowym oraz rozmaitych zainteresowaniach naukowych w obrębie wiedzy o literaturze. Łączy badaczy średniowiecza i krytyków literatury współczesnej, znawców Mickiewicza, Słowackiego i Norwida i miłośników literatury, teoretyków o odmiennych poglądach i przekonaniach metodologicznych. Jest zatem w pewnym sensie instytucją integrującą środowisko polonistyczne i skupiającą rozmaite grupy polonistów zarówno pracowników wyższych uczelni i instytutów PAN, jak też nauczycieli szkół średnich i podstawowych. Jest poza tym jednocześnie towarzystwem naukowym i stowarzyszeniem popularyzującym wiedzę o literaturze, jest wreszcie organizacją społeczną, która stara się zapewnić Mickiewiczowi i epoce Romantyzmu miejsce specjalne na mapie badań literackich.

Należałoby jeszcze zapytać, jak wygląda stosunek Towarzystwa im. A. Mickiewicza do innych stowarzyszeń naukowych, jak np. Polskie Towarzystwo Historyczne, Polskie Towarzystwo Filologiczne, Polskie Towarzystwo Filozoficzne czy Towarzystwo Kultury Języka. Wydaje się, że z punktu widzenia organizacyjnego Towarzystwo Mickiewiczowskie najbliższe jest Polskiemu Towarzystwu Historycznemu. Jesteśmy towarzystwem obejmującym liczne kręgi polonistów i staramy się łączyć działalność naukową i oświatową. Podobnie jak historycy usiłujemy wpływać na kształt programów szkolnych; rozwijać zainteresowania historyczno-literackie w całym społeczeństwie oraz integrować środowisko polonistyczne. W zebraniach naukowych, dyskusjach literackich widzimy właściwą drogę realizowania naszych celów. Inne towarzystwa niezależnie od tego, że zajmują się innymi zagadnieniami naukowymi, w mniejszym stopniu opierają się w swej działalności na nauczycielach, jeszcze inne mają mniejszy zasięg terytorialny i ograniczają swoje działania jedynie do członków stowarzyszenia rzadko organizując zebrania publiczne.

Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza jako towarzystwo obejmujące badaczy literatury, jej popularyzatorów i miłośników jest wprawdzie jedyną organizacją społeczną w Polsce zajmującą się literaturą i jej historią, nie jest jednakże jedynym towarzystwem działającym na polu kultury. Sto lat istnienia Towarzystwa wytworzyło swoistą tradycję w jego działalności i określiło jego charakter. Wyraża się on w trosce o zachowanie najwyższych wartości humanistycznych, jakie niesie ze sobą literatura, oraz w przekonaniu, że nauka o literaturze może posługiwać się różnorodnymi metodami badawczymi. Dlatego też Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza zdobyło w społeczeństwie autorytet moralny

i naukowy, a fakt, że w pewnych sferach działania spotyka się ono z innymi instytucjami i stowarzyszeniami, może oznaczać potrzebę współpracy z nimi, ale może przyczynić się także do szlachetnej emulacji w dziedzinie nauki i oświaty.

*Do was to mówię, których braćmi nazwać lubo,
Wy, przyszła Towarzystwa podporo i chlubo!
Wy, którym była matką łaskawsza natura!
Im wyżej, tym usilniej wyęźajcie pióra,
Ażby sławy podniebne dosięgłszy opoki,
Innych tam braterskimi zachęcali wzroki.*

[JUŻ SIĘ Z POGÓDNYCH NIEBIOS...]